

Odyssey - ओडेसी

लेखक: ग्रीक कवी होमर

संक्षिप्त मराठी कथानक: प्रा. डॉ. बिंदुमाधव जोशी

प्रास्ताविक:

ट्रोजन युद्धाच्या १० व्या वर्षाच्या सुरुवातीनंतर दोन महिन्यातच हेक्टरचा मृत्यू होतो व त्याच्या अंत्यविधीनंतर इलियड संपते. त्या नंतर काही महिन्यातच ट्रॉयचा पाडाव होतो व ट्रोजन युद्ध संपते. ट्रॉय शहराचा पूर्ण विध्वंस करून सर्व ग्रीक योद्धे आपापली लूट घेऊन मायदेशी परतण्याच्या मार्गाला लागतात. देवांच्या रागामुळे बहुतेक सर्वांचे प्रवास खडतर होतात, पण ज्याच्या हुशारीमुळे ट्रॉयचा पाडाव झाला त्या युलिसेसवर ट्रॉयधारिण्या देवांचा राग जास्ती असतो. त्यामुळे त्याला मायदेशी परतायला आणखी दहा वर्षे लागतात. त्याच्या विरोधी देवांत प्रमुख असतो पोझिडॉन - सागराचा आणि पाताळाचा देव. तो युलिसेसच्या मार्गात वादळे, विरोधी वारे अशी अनेक संकटे निर्माण करतो. या संकटातून त्याला निभावून नेते ग्रीसची पाठराखी देवता अथीना (Goddess of Wisdom) - देवेन्द्र झ्यूसची कन्या.

युलिसेसचे ग्रीक नाव ओडेसियस; त्याच्या धाडसांची मालिका म्हणून महाकाव्याचे नाव 'ओडेसी'. त्यावरून इंग्लिशमध्ये साहसमालिकेला 'ओडेसी' असा शब्दच तयार झालेला आहे. बऱ्याच ज्येष्ठांना महाविद्यालयात शिकत असताना अभ्यासलेल्या लॉर्ड टेनिसन या कवीच्या 'Ulysses' आणि 'Lotos eaters' या कविता आठवत असतील. पहिल्या कवितेमध्ये प्रवासाचा आणि नवीन साहसे अनुभवण्याचा दुर्दम्य उत्साह असलेला युलिसेस दाखवलेला आहे तर दुसरीमध्ये लोटस बेटावरील लोटस फुलांच्या आस्वादामुळे आलेल्या गुंगीमध्ये युलिसेसचे सहकारी 'नको तो मायदेश, राहूया इथेच आता या मस्तीत' हे गाणे म्हणत युलिसेसला परत जाण्याला विरोध करताना दाखवले आहेत.

प्रमुख पात्रे:

युलिसेस-	इथाकाचा राजा, प्रमुख ग्रीक वीर
पेनिलोपी-	युलिसेसची पत्नी; सुस्वभावी, एकनिष्ठ
टेलिमॅकस-	युलिसेसचा तरुण मुलगा
पोझिडॉन-	सागराचा व पाताळाचा अधिपती देव; युलिसेसचा वैरी देव
अथीना-	शहाणपणाची देवता; युलिसेसची मित्र देवता

कथानक:

ओडेसी महाकाव्य प्रत्यक्ष कथानकाच्या मध्यानंतर बरेच पुढे सुरू होते. युलिसेसला ट्रॉय सोडून ७ वर्षे झालेली असतात. त्याचा सारा प्रवास भूमध्य समुद्रातून होत असतो. पोझिडॉन या देवाच्या विरोधामुळे त्याचे जहाज कधी या किनाऱ्यावर तर कधी त्या किनाऱ्यावर फेकले जाते व ७ वर्षानंतर आता तो ऑगिगिया नावाच्या बेटावर कॅलिप्सो नावाच्या एका मोहक जलदेवतेच्या

मोहपाशात, बंदिवासात अडकून पडलेला असतो. या दरम्यान बहुतेक ग्रीक सेनानी अडथळ्यांचा सामना करत आपापल्या देशात पोचलेले असतात.

स्वर्गामध्ये देवाधिपती झ्यूस सर्व देवांची एक बैठक घेतो व युलिसेसला आता त्याच्या मायदेशी इथाकाला सुखरूप जाऊ द्यावे असा निर्णय जाहीर करतो. अथीना देवतेला तो इथाकाला जाऊन टेलिमॅकस या युलिसेसच्या पुत्राला 'युलिसेस जिवंत आहे व त्याने आपल्या आईशी लग्न करू इच्छिणाऱ्या सर्व आक्रमकाना (suitsors) हाकलून देऊन आपल्या पित्याच्या शोधात जावे' असा निरोप द्यायला सांगतो. अथीना वेषांतर करून टेलिमॅकसला भेटते व हा निरोप त्याला देते.

इथे एका गोष्टीचा खुलासा करणे आवश्यक आहे. त्या काळी असा रिवाज होता की एखाद्या स्त्रीचा पती बराच काळ परागंदा झाला असेल तर त्या स्त्रीशी लग्न करण्याचा प्रस्ताव इतर लोक करू शकतात व ती स्त्रीही दुसऱ्या व्यक्तीशी आपल्या इच्छेनुसार विवाह करू शकते. पेनीलोपी अजूनही खूप सुंदर असल्यामुळे तिच्याशी विवाह करू इच्छिणारे बरेच जण या इराद्याने तिच्या भोवती जमा झालेले असतात व युलिसेसच्या संपत्तीवर यथेच्छ मौजमजा करीत असतात. त्यांना टाळणे वा हाकलून देणे या रिवाजामुळे टेलिमॅकसला अशक्य झालेले असते. पेनीलोपीसुद्धा या उतावळ्या व उद्धट इच्छुकांना दूर ठेवण्यासाठी अनेक क्लृप्त्या लढवत असते. शेवटी ती आपल्या आजारी सासऱ्याचा अंत्यविधीचा झगा विणायला घेते व तो विणून झाल्यावर लग्न करण्याचे कबूल करते. दिवसभर ती झगा विणते व रात्री उसवून ठेवते. सर्व इच्छुक टेलिमॅकसला युलिसेसच्या शोधाला जाण्याची परवानगी देतात व टेलिमॅकस पित्याच्या शोधार्थ बाहेर पडतो. तो पायलॉस येथील राजा नेस्टर (युलिसेसचा जुना मित्र) याला भेटतो. ट्रोजन युद्धामध्ये नेस्टर युलिसेसचा सहकारी असतो हे वाचकांच्या लक्षात असेलच. नेस्टर त्याला स्पार्टाचा राजा मेनिलॉस याच्याकडे पाठवतो. मेनिलॉस नुकताच आपल्या हेलेन या पत्नीसह मायदेशी परतलेला असतो. ते दोघे टेलिमॅकसचे स्वागत करतात व युलिसेस ऑगिगिया या बेटावर कॅलिप्सो नावाच्या एका मोहक जलदेवतेच्या ताब्यात बंदिवान आहे असे सांगतात.

दरम्यान झ्यूस आपला दूत हर्मिस याला कॅलिप्सोकडे पाठवतो व युलिसेसला ताबडतोब बंधमुक्त करण्याची आज्ञा देतो. कॅलिप्सो नाइलाजाने त्याला मुक्त करते. युलिसेस ४ दिवसात एक छोटी नाव बांधतो व ते बेट सोडतो. पण पोझिडॉन तुफान निर्माण करतो व युलिसेसची बोट मोडून तोडून त्याला फीसियाच्या किनाऱ्यावर फेकून देतो. अर्धनग्न युलिसेसला त्या देशाची राजकन्या नॉसिका पाहते. सुरुवातीला ती घाबरते पण त्याच्या बोलण्यावरून तो कोणीतरी उच्चकुलीन सभ्य मनुष्य आहे हे तिला जाणवते. ती त्याला कपडे देते, अन्न व फळे देते व तो ताजातवाना झाल्यावर त्याला आपल्या वडिलांकडे - राजा अल्सिनॉसकडे - राजवाड्यावर घेऊन येते. राजा राणी त्याचे स्वागत करतात व त्याला मायदेशी जाण्यासाठी सर्व ती मदत करण्याचे आश्वासन देतात. त्याच्या सन्मानार्थ आयोजित केलेल्या मेजवानीमध्ये दरबारी गायक ट्रोजन युद्धाची कथा व परतणाऱ्या ग्रीक सेनानींचे हाल वर्णन करतो, ते ऐकून युलिसेसच्या डोळ्यातून घळाघळा अश्रू वाहू लागतात. शारीरिक शक्तीच्या स्पर्धामध्ये एक युवक युलिसेसला आव्हान देतो व युलिसेस प्रौढ (५० पेक्षा अधिक

वयाचा) असूनही त्याला पराभूत करतो. हे पाहून राजा राणीला खात्री पटते की आपला पाहुणा काही सामान्य व्यक्ती नाही. गप्पांमध्ये ते त्याला आपली पूर्वकथा सांगण्याची विनंती करतात व इथे आपल्याला युलिसेसने आतापर्यंत काय भोगले, अनुभवले त्याचा वृत्तांत कळतो

ट्रॉयचे युद्ध संपल्यानंतर युलिसेस व त्याचे सैनिक वादळी वाऱ्यामुळे इस्मॅरस या बंदराच्या किनाऱ्याला लागतात. तेथे त्यांना युद्ध करून इस्मॅरसचा पाडाव करावा लागतो. थोडीशी विश्रांती घेऊन ते सर्व जण प्रवास सुरू करतात; पोझिडॉन त्यांचा प्रवास काही सुखरूप होऊ देत नाही. त्याने निर्माण केलेल्या आणखी एका वादळामुळे त्यांना लोटस बेटावर थांबावे लागते. तेथील मुक्कामात त्या बेटावरील लोटस फुलांच्या मादक आस्वादांमुळे त्याचे सर्व सैनिक मद्यधुंद होऊन तिथेच कायम राहण्याची तयारी करतात व गाणे गाऊ लागतात (याच प्रसंगावर टेनिसनचे Lotos eaters) हे काव्य रचले आहे. महामुश्किलीने युलिसेस त्यांना तेथून बाहेर काढतो व त्यांचा पुढचा प्रवास कसाबसा सुरू होतो. पोझिडॉन त्यांना आता आणतो एका सायक्लॉप्स (cyclops) नावाच्या एकाक्ष (एक डोळ्याच्या) राक्षसांच्या बेटावर. हे राक्षस प्रचंड आकाराच्या मेंढ्यांचे पालन करीत. त्यांचा राजा होता नरमांसभक्षक पॉलिफीमस. बेटावर हिंडताना तो युलिसेस व त्याच्या १२ सैनिकांना पकडतो व एकेक करत १२ ही जणांना १२ दिवसात खाऊन टाकतो. युलिसेसची तीच वाट लागली असती पण हुशार युलिसेस त्याला खूप दारू पाजून बेहोष करतो. एका बांबूचे तीक्ष्ण टोक त्याच्या डोळ्यांत खुपसून त्याला आंधळे करतो. युलिसेस स्वतःची अशी सुटका करून आपल्या जहाजाकडे पळ काढतो. बेसावधपणामुळे त्याच्या तोंडून त्याचे स्वतःचे नाव उच्चारले जाते. पॉलिफीमस हा पोझिडॉनचा मुलगा असल्यामुळे तो आपल्या बापाला युलिसेसचा सूड घेण्याची विनंती करतो. पोझिडॉन आणखी खवळतो.

युलिसेसचा पुढचा मुक्काम पडतो एओलिया नावाच्या बेटाच्या किनाऱ्यावर. तेथे एओलस नावाचा राजा असतो. तो असतो वाऱ्यांचा देव (God of Winds). तो सर्व विरोधी वारे एका पिशवीत घालतो व ती पिशवी सीलबंद करून युलिसेसच्या ताब्यात देतो. आता युलिसेसला अनुकूल असेच वारे वाहत असतात आणि त्याचा इथाकाचा मार्ग सुकर निर्वेध होतो. इथाका बेट जवळ येते; त्याचा किनारा दिसू लागतो. दुर्दैवाने त्याचे खलाशी उत्सुकतेपोटी ती पिशवी उघडतात व आतील वादळी वारे बाहेर पडतात. झाले! युलिसेसची बोट परत एओलियाच्या किनाऱ्यावर येऊन थडकते. एओलसला त्यांचा मूर्खपणा कळताच तो चिडतो व त्यांना हाकलून देतो. ६ दिवस वल्ही मारत मारत थकले भागलेले ते सर्व एका बेटाच्या किनाऱ्याला लागतात. तेथे आणखी एक संकट त्यांची वाट पाहत असते. त्या बेटावर अर्धा मानवी व अर्धा राक्षसी देह असलेले नरभक्षक लेस्ट्रिंगोनियन्स रहात असतात. बोट किनाऱ्याला लागताच हे राक्षस युलिसेस व त्याच्या खलाशांना ओढून त्यांना खाण्याचा प्रयत्न करतात. काही बळी पडतात पण बरेचसे त्यांच्या तावडीतून सुटतात व जिवाच्या करारावर बोट वल्हवत एइया (Aeaea) बेटाच्या किनाऱ्यावर येऊन पोचतात. हे असते सर्सी (Circe) नावाच्या चेटकिणीचे राज्य. सर्सी सर्व खलाशांचे डुकरात रूपांतर करते. युलिसेस हर्मिसने दिलेल्या जादूच्या वनस्पतीच्या मदतीने स्वतःचे रूपांतर टाळतो व आपल्या खलाशांनाही पूर्वीच्या मानवी स्वरूपात आणण्यास तिला भाग पाडतो. युलिसेसचे खरे स्वरूप कळताच ती त्याला मदत

देऊ करते व तो ती आनंदाने स्वीकारतो. 'टायरेशियस' नावाच्या अंध मृत भविष्यवेत्त्याच्या आत्म्याला भेटल्याशिवाय त्याचे मायभूमीला परत जाणे शक्य होणार नाही हे ती त्याला सांगते. मेंढ्यांचे बलिदान करताच पाताळातील मृतात्मे (shades) समोर येतात, त्यातला टायरेशियसचा आत्मा त्याला सूर्यदेव अपोलो (Hyperion in Greek) पासून सावध राहण्याची सूचना देतो.

युलिसेसचा पुढचा प्रवास सुरू होतो. वाटेत त्याचे जहाज जादूच्या संगीताकडे (sirens) खेचले जाते. या मोहिनी घालणाऱ्या संगीताच्या मोहात अडकून पडू नये म्हणून युलिसेस आपल्या खलाशांच्या कानात मेणाचे बोळे घालतो व स्वतःला जहाजाच्या खांबाला बांधून घेतो. [sirens या मोहक संगीत गाणाऱ्या आकर्षक गायिका आहेत; त्यांच्या संगीतात अशी जादू असते की ऐकणारा मनुष्य त्या दिशेला ओढला जातो व किनाऱ्यावरील दगडावर आपटून कपाळमोक्ष करून घेतो.] त्यामुळे त्याचे जहाज सुरक्षितपणे त्या धोक्यापासून पसार होते. त्यानंतर आणखी एक धोक्याची जागा येते. एका अतिशय अरूंद चॅनलमधून जहाजाला जावे लागते. या जागेच्या एका बाजूला उभी असलेली ६ डोक्यांची राक्षसी शिला आपल्या ६ तोंडात ६ खलाशांना गिळंकृत करते; जलद गतीने जहाज नेल्यामुळे युलिसेस व बाकीचे खलाशी वाचतात. यानंतर येतो टायरेशियसने धोक्याची घंटी वाजवलेला सूर्यदेवाच्या (Hyperion) मालकीचा प्रदेश. युलिसेसने इशारा दिलेला असूनही त्याचे भुकेलेले खलाशी सूर्यदेवाच्या काही पवित्र गार्गीची कत्तल करतात. खवळलेला सूर्यदेव वादळात जहाजाचे खडकावर आपटून तुकडे तुकडे करून टाकतो. एकटा युलिसेस वादळातून कसाबसा वाचतो व ऑगिगिया बेटावर येऊन कॅलिप्सोच्या तावडीत सापडतो. या सर्व संकटांमध्ये पोझिडॉन त्याचा शत्रू असतो तर अथीना त्याची मित्र असते, त्यामुळे तो या सर्व संकटांमधून सुरक्षित बाहेर पडतो.

युलिसेसचे हे सर्व कथन ऐकून राजा ऑलिनॉसचे हृदय सहानुभूतिने भरून येते; तो त्याच्यासाठी एक चांगले बळकट जहाज सिद्ध करून त्याला मायदेशी रवाना करतो.

कोणताही त्रास न होता युलिसेस इथाकाच्या किनाऱ्यावर येऊन पोचतो. किनाऱ्यावरच देवी अथीना त्याचे स्वागत करते व त्याला पुढील योजनेबद्दल सल्ला देते. पेनिलोपीशी लग्न करू इच्छिणारे त्याचे वैरी त्याच्या राजवाड्यात तळ ठोकून बसलेले असतात. ते अनेक असतात तर युलिसेस एकटा असतो. त्यामुळे अतिशय हुशारीने, काळजीपूर्वक हालचाली करणे आवश्यक असते.

एका गुप्त गुहेमध्ये अथीनाने वाचवलेली त्याची ट्रॉयची लूट, संपत्ती युलिसेस दडवून ठेवतो व एका जुन्या विश्वासू सेवकाच्या झोपडीत आपला मुक्काम ठेवतो. दरम्यान अथीना टेलिमॅकसला ताबडतोब इथाकाला परत येण्याची सूचना करते. इथाकाला आल्यावर तो थेट आपल्या वडिलांना झोपडीत येऊन भेटतो. युलिसेस त्याला आपली योजना सांगतो. त्याप्रमाणे भिकारी वेषातील युलिसेस सेवकाबरोबर राजवाड्यात येतो. तेथे त्याचे वैरी मेजवानीत दंग असतात. ते सर्व जण भिकारी युलिसेसची टिंगल, हेटाळणी करतात. त्यांचा उन्मत्त पुढारी ऍलिनॉस एक स्टूल युलिसेसच्या दिशेने फेकतो ते त्याच्या खांद्याला लागते. पण तरीही युलिसेस आपले भिकाऱ्याचे

सोंग चालू ठेवतो व त्याला कोणीच ओळखत नाही; पेनीलोपीसुद्धा त्याला ओळखत नाही. युलिसेस संधी मिळताच टेलिमॅकसला आवश्यक तेवढी शस्त्रे बाजूला काढून बाकीची सर्व शस्त्रे व सर्व नोकरवर्गाला बंदिस्त करून ठेवण्यास सांगतो. युलिसेसची एक जुनी वृद्ध दासी त्याचे पाय धुताना त्याच्या मांडीवरील डागावरून त्याला ओळखते. तो तिला गप्प राहण्याची खूप करतो.

आश्वासन दिल्याप्रमाणे पेनीलोपी मेजवानीनंतर आपल्या लग्नाचा पण जाहीर करते; (सीतेने आपल्या लग्नप्रसंगी ठेवलेल्या शिवधनुष्यासारखाच तो अवघड पण असतो.) एका मोठ्या अवजड धनुष्याला बाण लावून तो बारा कुन्हाडींच्या (battle axe) मुठीतील बारा छिद्रांतून जो वीर आरपार पलीकडे घालवील त्याच्याशी पेनीलोपी लग्न करेल असे जाहीर होते.

एका रेषेत बारा कुन्हाडी लावल्या जातात व एका टेबलावर युलिसेसचे अवजड धनुष्य ठेवले जाते. अनेक वीर नशिबाची परीक्षा बघतात पण सर्व जण अपयशी होतात. सर्वांना धनुष्य उचलून त्याची दोरी बांधून बाण लावणेच अशक्य होते; बाण मारणे तर दूरच. भिकारी वेषातील युलिसेस एक संधी देण्याची विनंती करतो. इतरांची हेटाळणी संपायच्या आतच त्याचा बाण बारा कुन्हाडींच्या छिद्रांतून आरपार गेलेला असतो. त्याचा दुसरा बाण ऍलिनॉसचा कंठ छेदून जातो. भिकाऱ्याचा वेष फेकून देऊन युलिसेस आपल्या खऱ्या स्वरूपात प्रकट होतो. तुंबळ लढाई होते. सर्व वैरी मारले जातात आणि पेनीलोपी युलिसेसच्या गळ्यात पडते. आणि ओडेसी महाकाव्य येथे संपते.

○○○○○-----○○○○○

आपल्या प्रतिक्रिया/सूचना कळवा:

Phone: 25881194

Email: joshi.bindumadhav@gmail.com